

Znaczenie aktywności edukacyjnej w życiu osób starszych

Importance of educational activeness in seniors' life

Słowa kluczowe: starość, starzenie się, edukacja, aktywność, aktywność edukacyjna.

Key words: old age, ageing, education, activeness, educational activeness.

Abstract

The process of ageing society is continuously intensifying and requires the reflection on the quality of life in the senior age. Therefore there is a strong need for elder people to participate in educational undertakings being a way for their autonomy, emancipation and continuous development in the ongoing changing world. This autonomy should be the core aim of their education. The article undertakes the issue of educational activeness of seniors and its importance in their life. The extracts from the research carried out in this field in Poland in the Kujawy and Pomerania region have been presented.

Wprowadzenie

Problematyka starzenia się i starości stanowi od wielu lat istotny obszar zainteresowań zarówno praktyków, jak i teoretyków, a pojęcie „pomyślnego starzenia się” zajmuje ważne miejsce w literaturze gerontologicznej. Ma to związek z dynamicznym procesem starzenia się społeczeństw, głównie europejskiego, w tym również polskiego i zmusza do zastanowienia przede wszystkim nad jakością życia w okresie późnej dorosłości.

Zmieniona sytuacja życiowa człowieka staroego zmusza go do uruchamiania umiejętności przystosowania się do nowych warunków życia. Dlatego też zadania współczesnej gerontologii koncentrują się wokół odbudowywania autorytetu i znaczenia oraz wskazywania właściwej roli osób starszych w rodzinie i społeczeństwie, polepszania ich stanu zdrowia i sprawności, podwyższania wykształcenia, zwiększania aktywności społecznej i kulturalnej oraz świadomości sytuacji, w jakiej się znajdują, głównie poprzez popularyzację wiadomości na temat procesu starzenia się i jego przyczyn, profilaktykę i wychowanie do starości¹.

Przystosowanie człowieka do starości zależy w znacznym stopniu od właściwie funkcjonującego systemu społecznego, jednakże jest ono również bezpośrednio zależ-

¹ J. Piotrowski, *Gerontologia i geriatrya*, (w:) Encyklopedia seniora, Warszawa 1986, s. 19.

ne od rodzaju podejmowanych działań przez samą jednostkę, czyli od aktywności człowieka starego. Aktywność jako indywidualna zdolność człowieka, umożliwiająca mu udział w zmienianiu otoczenia przyrodniczego, społecznego i kulturalnego w zależności od potrzeb, celów i ideałów, uznawana jest powszechnie w naukach andragogicznych jako warunek sprzyjający podnoszeniu efektów procesów edukacyjnych².

Koncepcja aktywności wskazuje, że człowiek starszy aby być jak najdłużej czynnym, powinien, w miarę swoich możliwości, podejmować aktywność w zgodzie ze sobą, jak również zgodnie z oczekiwaniami otoczenia. W związku z tym rodzi się pytanie, jaką rolę powinna spełniać edukacja w dalszym, aktywnym życiu osób starzejących się?³.

Analiza teorii dotyczących możliwości intelektualnych osób starszych pozwala wysunąć wniosek, iż przez stosunkowo długi okres sądzono, że uczenie się tych ludzi nie jest możliwe ze względu na ograniczone zdolności. W chwili obecnej wiadomo już, że osoby starsze uczą się w inny sposób niż ludzie młodzi, a dla zachowania sprawności umysłowej do późnych lat uczenie się w tym wieku jest wręcz konieczne. W związku z tym zauważa się ogromną potrzebę udziału osób starszych w przedsięwzięciach edukacyjnych, którzy w edukacji mogą odnaleźć nie tylko rozrywkę intelektualną i kulturalną, ale także mogą uznać ją za trening intelektualny, drogę do niezależności i stałego rozwoju⁴. Ta niezależność osób starszych stanowi zasadniczy cel ich edukacji. Samodzielność i autonomia osób w wieku późnej dorosłości odpowiada założeniom teorii aktywności, a także staje się odpowiedzią na niewydolność systemu socjalnego i niski budżet socjalny naszego kraju⁵.

Motywy i uwarunkowania podejmowania aktywności edukacyjnej i jej znaczenie w życiu osób w wieku senioralnym

Motywy podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby starsze są silnie związane są z problemami przystosowania do starości i mają głównie związek z postawami tych ludzi wobec starości, z przyjmowanymi przez nich wzorami zachowań czy stylem życia, lękami i obawami, jakie w związku z tym odczuwają oraz funkcjonującymi w społeczeństwie stereotypami. Należy również dodać, że to, jakimi ludźmi staniemy się na starość, w minimalnym stopniu zależy od rzeczywistego wieku, natomiast w głównym stopniu zdeterminowane jest jakością naszego wcześniejszego życia. Tak więc podejmowanie aktywności edukacyjnej przez osoby starsze w dużej mierze zależy od tego, czy już we wcześniejszych fazach swojego życia chętnie podejmowali się tej formy aktywności.

Na całość, jaką stanowi styl życia, składają się nie tylko zachowania ludzkie, ale również psychofizyczne mechanizmy leżące u podstaw owych zachowań, którymi są: motywacje, potrzeby, akceptowane wartości, które również w znacznym stopniu mogą

² A. Chabior, *Edukacja w życiu ludzi starych – komunikat z badań*, (w:) *Edukacja* 1997/4, s. 101.

³ A. Fabiś, *Edukacja seniorów – odpowiedź na wymagania współczesności*, (w:) *Edukacja Dorosłych* 2006, nr 1–2, s. 33.

⁴ *Ibidem*, s. 34.

⁵ J. Halicki, *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej*, Białystok 2000, s. 16.

warunkować rodzaj podejmowanej aktywności przez seniorów. Nie bez znaczenia są także aspekty, którym ludzie przypisują określone znaczenie, a do których należą głównie: sposób zagospodarowania czasu przez człowieka; charakter pracy, stosunek do pracy; poziom, charakter i wzory konsumpcji dóbr materialnych; aktywność związana z zaspokojeniem potrzeb intelektualnych i estetycznych, uczestnictwo w kulturze i oświacie; stosunek do wartości; uczestnictwo w życiu społeczno-politycznym; formy współżycia między ludźmi, podział ról w rodzinie, zachowania towarzyskie, koleżeńskie, przyjacielskie, sąsiedzkie itp.⁶. Właśnie te aspekty mogą mieć znaczący wpływ na podejmowanie przez osoby starsze różnych form aktywności, w tym również aktywności edukacyjnej.

Znaczenie aktywności edukacyjnej w życiu osób starszych może mieć również związek z czynnikami, które mają wpływ na podejmowanie aktywności w ogóle. Istnieje ich bardzo wiele, a do najważniejszych należą:

- a) wykształcenie – im wyższe wykształcenie posiada jednostka, tym większy poziom aktywności edukacyjnej może wykazywać;
- b) środowisko rodzinne – aktywność edukacyjna będzie tu uzależniona od osobowości członków rodziny, pochodzenia, a także od kontaktów z ich członkami (dziećmi, wnukami i innymi krewnymi);
- c) stan zdrowia i poziom kondycji fizycznej – im człowiek jest zdrowszy i w lepszej kondycji fizycznej, tym częściej może podejmować aktywność (również edukacyjną);
- d) warunki bytowe – mogą skutecznie ograniczać podejmowanie jakiejkolwiek aktywności;
- e) płeć – więcej jest kobiet w wieku emerytalnym i to one częściej podejmują wybraną aktywność;
- f) miejsce zamieszkania (miasto, wieś) – wiąże się z ofertą rodzajów aktywności edukacyjnej dla seniorów;
- g) instytucje kulturalne i oświatowe – im prężniej działają w miejscu zamieszkania określone instytucje (np. uniwersytety trzeciego wieku), tym aktywność edukacyjna seniorów jest większa⁷.

Jak z powyższego wynika, istnieje wiele uwarunkowań i motywów podejmowania przez osoby starsze różnych form aktywności w okresie ich przejścia na emeryturę. Jednakże uznaje się, że sytuacja ekonomiczna i stan zdrowia osób w wieku senioralnym stanowią najważniejsze aspekty wpływające na ich postawy życiowe, a szczególnie na podejmowanie przez nich określonej formy aktywności. Status materialny osób starszych wpływa między innymi na ich decyzje finansowe, świadomość własnych praw, umiejętność adaptacji do zmieniających się warunków rzeczywistości czy świadomość konieczności zapewnienia sobie godnych warunków egzystencji⁸.

⁶ Por. B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa 2006, s. 62.

⁷ za B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii ...op.cit.*, s. 162 (z własnymi uwagami).

⁸ por. A. Fabiś, *Edukacja seniorów ...op.cit.*, s. 35.

Wiele osób w wieku senioralnym przywiązuje również dużą wagę do użyteczności procesu kształcenia, zwłaszcza gdy ma ona służyć zaspokajaniu potrzeb poznawczych w zakresie wiedzy utylitarnej. Zdobyte przez osoby starsze umiejętności praktyczne powinny pomóc im w dostosowaniu się do podlegającej nieustannym zmianom rzeczywistości, a co za tym idzie w przezwyciężeniu trudności i barier życia codziennego, w samodzielnej realizacji potrzeb oraz rozwiązywaniu najistotniejszych problemów. Wyrazem tej tendencji jest zapotrzebowanie osób starszych na doksztalcenie w zakresie obsługi telefonu komórkowego, komputera czy też bankomatu. Wykazują oni także chęć konsultacji ze specjalistami z różnych dziedzin, jak dietetycy, rehabilitanci, gerontolodzy czy też prawnicy albo ekonomiści⁹.

Aktywność edukacyjna osób starszych na tle wyników badań własnych

Dotychczasowe badania opublikowane w literaturze przedmiotu wskazują, że najbardziej popularną formą aktywności wśród osób starszych jest aktywność receptywna, która wyraża się w oglądaniu programów telewizyjnych, słuchaniu audycji radiowych, czytaniu gazet i to najczęściej w warunkach domowych. Istotne znaczenie ma również aktywność integracyjna wyrażająca się przede wszystkim w spotkaniach ze znajomymi. Seniorzy są najbardziej aktywni w domu rodzinnym, gdzie korzystają z pomocy lub sami jej udzielają. Niestety, czas wolny osób starszych nie zawsze jest wypełniany, a najczęściej występującą wśród nich postawą jest bierność, apatia, wyłączenie się z życia i w wielu przypadkach bierne oczekiwanie na śmierć. Uznaje się również, że ten bierny styl życia ludzi starszych jest zazwyczaj kontynuacją dotychczasowej postawy życiowej¹⁰.

W kontekście powyższych ustaleń warto odnieść się do wyników przeprowadzonych przeze mnie badań, dotyczących podejmowania aktywności edukacyjnej i zawodowej przez osoby starsze na terenie województwa kujawsko-pomorskiego za pomocą kwestionariusza wywiadu na temat: „Aktywność zawodowa i edukacyjna ludzi starzejących się”, które mogą stanowić pewnego rodzaju potwierdzenie wyżej zaprezentowanych tendencji¹¹.

Podejmowanie aktywności bądź wycofanie się z życia osób starszych należy do problemów pedagogicznych. Najistotniejszą kwestią jest, czy i w jakim zakresie aktywność tych ludzi można wyzwać lub stymulować, zachęcać do niej, uczyć poszukiwania jej wymiarów, gdyż dla zachowania dobrego samopoczucia i zdrowia nie

⁹ T. Aleksander, *Potrzeby kulturalno-oświatowe ludzi dorosłych*, w: T. Wujek (red.), *Wprowadzenie do pedagogiki dorosłych*, s. 332–335.

¹⁰ M. Halicka, J. Halicki, *Integracja społeczna i aktywność ludzi starszych*, (w:) B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska, *Podstawy gerontologii ...op.cit.*, s. 165.

¹¹ Zaprezentowane analizy stanowią fragment tych badań w ramach przygotowywanej przez mnie pracy habilitacyjnej. Przeprowadzili je, w roku 2008 i na początku 2009, studenci studiów pedagogicznych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy oraz Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku. W ramach niniejszego opracowania zaprezentowane zostaną opinie 460 osób – emerytów różnych grup zawodowych i wieku życia oraz osób w wieku przedemerytalnym, z okresu do pięciu lat przed ich przejściem na emeryturę. Kryterium doboru badanych wyznaczało miejsce zamieszkania studentów, dlatego ograniczają się one do województwa kujawsko-pomorskiego.

wystarcza zaspokojenie podstawowych potrzeb. Stąd niezwykle istotne jest nie wycofywanie się z aktywnego życia, a po przejściu na emeryturę kontynuowanie lub rozwijanie nowych form aktywności¹². Dlatego też interesującym aspektem badań była próba ukazania, w jaki sposób badani emeryci spędzają czas wolny.

Tabela 1. Sposób spędzania czasu wolnego przez seniorów – zestawienie analityczne

Lp.	Formy spędzania czasu wolnego	Kobiety N=304		Mężczyźni N=156		Ogółem N=460	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1	Nadal pracuję zawodowo – kontynuuję pracę dotychczas wykonywaną	2,02	VIII	1,88	XI	2,37	VI
2	Nadal pracuję, lecz w zawodzie dotychczas niewykonywanym	2,26	VII	2,03	VII	2,18	VIII
3	Urzeczywistniam swoje zainteresowania	2,32	V	2,11	V	2,25	VII
4	Realizuję zamiłowania amatorskie, będące jednocześnie źródłem dodatkowego dochodu	1,79	XVI	1,69	XVI	1,76	XVI
5	Podejmuję się aktywności społeczno-kulturalnej	1,85	XV	1,83	XII	1,84	XIV
6	Poświęcam czas głównie rodzinie	3,26	I	2,58	I, II	3,03	I
7	Wiele czytam	2,82	II	2,10	VI	2,57	II
8	Słucham radia, oglądam programy telewizyjne	1,91	XII	2,47	III	2,53	III
9	Uczestniczę w prelekcjach, odczytach wygłaszanych w klubach, domach kultury lub UTW	1,97	XI	1,68	XV	1,87	XII
10	Podąłem/podjęłam naukę w celu uzupełnienia wykształcenia	1,89	XII, XIV	1,82	XIII	1,86	XIII
11	Podąłem/podjęłam naukę dla własnej przyjemności	1,89	XII, XIV	1,90	X	1,89	XI
12	Uprawiam sport	2,00	IX	1,91	IX	1,97	X
13	Uprawiam krajoznawstwo i turystykę	2,65	III	2,26	IV	2,39	V
14	Poświęcam się działalności twórczej, artystycznej	1,98	X	1,45	XVI	1,80	XV
15	Podejmuję aktywność klubową i zabawową	2,31	VI	1,95	VIII	2,06	IX
16	Zajmuję się swoim stanem zdrowia	2,43	IV	2,58	I, II	2,48	IV
17	Inne	1,39	XVII	1,15	XVII	1,31	XVII
	ŚREDNIE WYBORU	2,16	-	1,96	-	2,13	-

Inne: kobiety – praca na działce; mężczyźni – praca na działce, wędkarstwo.

¹² B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dziegielewska, *Podstawy gerontologii społecznej...*op.cit., s. 163–164.

Dla ogólnego zobrazowania prezentowanego problemu sporządzono zestawienie analityczne w tabeli 1¹³.

Wyniki zawarte w powyższej tabeli wskazują na to, że sposób spędzania czasu wolnego przez emerytów charakteryzuje się stosunkowo niewielką różnorodnością. Zarówno kobiety, jak i mężczyźni na pierwszym miejscu wskazują, iż poświęcają czas głównie rodzinie. Ta odpowiedź osiągnęła najwyższą rangę, ze średnią ogólną – 3,03p. i w skali 1–4 mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”. Wśród kobiet odpowiedź ta uzyskała średnią ogólną – 3,26p., a wśród mężczyzn – 2,58p. Należy dodać, że wśród mężczyzn tę samą wartość uzyskała odpowiedź: „zajmuję się swoim stanem zdrowia”, mieszcząc obie te odpowiedzi w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”. Na trzecim miejscu badani mężczyźni wskazywali słuchanie radia i oglądanie programów telewizyjnych, ze średnią ogólną – 2,47p., jednakże mieszczącą tę możliwość w formule odpowiedzi negatywnej niepewnej „raczej nie”, co wskazuje, że spędzanie czasu wolnego ograniczają właściwie do spędzania go z rodziną i zainteresowania własnym stanem zdrowia.

W drugiej kolejności kobiety wiele czytają – średnia ogólna – 2,82p., która jest również wyrazem odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”, a następnie uprawiają krajoznawstwo i turystykę – średnia ogólna – 2,65p. (również mieszcząc się w odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”).

Generalnie rzecz ujmując emeryci najwięcej wolnego czasu poświęcają rodzinie – średnia ogólna – 3,03p., w drugiej kolejności wiele czytają – średnia ogólna – 2,57p. oraz słuchają radia i oglądają różne programy telewizyjne – III ranga, przy średniej ogólnej – 2,53p. Wszystkie te średnie są wyrazem odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

Skłonność do spędzania czasu wolnego i poświęcania go rodzinie, zwłaszcza wśród starszych kobiet, może świadczyć nie tylko o silnych więziach łączących je z rodziną, ale również o wysokim poziomie świadomości, że rodzina sama w sobie stanowi ogromną siłę oddziaływania, której nie można w pełni zastąpić wpływami innych osób bądź instytucji.

Coraz bardziej zauważalne jest powstawanie kryzysowych sytuacji we współczesnych rodzinach polskich. Dlatego też istotnej wagi nabiera przygotowanie przyszłych rodziców do świadomości i odpowiedzialności w zakresie pełnienia ról rodzicielskich, by potrafili z większymi umiejętnościami i kompetencjami wychowawczymi realizować zadania w stosunku do swoich dzieci¹⁴. W związku z tym nieodzowna może okazać się pomoc innych członków rodziny, na przykład dziadków przebywających na

¹³ Przed analizą zebranego materiału dokonane zostały jego obliczenia ilościowe. Badani emeryci mieli za zadanie określić sposób spędzania czasu wolnego poprzez dokonanie wartościowania. Uzyskane odpowiedzi zostały odpowiednio pomnożone: „TAK” razy 4, „RACZEJ TAK” razy 3, „RACZEJ NIE” razy 2 i „NIE” razy 1. Uzyskane wartości punktowe podzielono przez liczbę badanych osób i otrzymano średnią wartość wyboru. Dla tej średniej z kolei zastosowano następujące przedziały wartościowania: do 1,50 p. – odpowiedź negatywna pewna – nie; od 1,51 p. do 2,50 p. – odpowiedź negatywna niepewna – raczej nie; od 2,51 p. do 3,50 p. – odpowiedź pozytywna niepewna – raczej tak; powyżej 3,50 p. – odpowiedź pozytywna pewna – tak.

¹⁴ Por. H. Cudak, *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka*, Warszawa 1999, s. 335–339.

emeryturze, dysponujących nie tylko wolnym czasem, ale głównie mądrością życiową i doświadczeniem.

Inne formy spędzania czasu wolnego zarówno wśród badanych kobiet, jak i mężczyzn, znalazły się w formule odpowiedzi negatywnej niepewnej „raczej nie” i pewnej „nie”, co wskazuje, że ankietowani seniorzy spędzają czas wolny w sposób mało urozmaicony, nie podejmując się szczególnych form aktywności, a wszelkiego rodzaju formy podejmowania aktywności edukacyjnej osiągnęły jedne z najniższych wartości. I tak – podejmowanie nauki dla własnej przyjemności uzyskało rangę XI, podejmowanie nauki w celu uzupełnienia wykształcenia – rangę XII, a uczestnictwo w prelekcjach, odczytach wygłaszanych w klubach, domach kultury lub uniwersytetach trzeciego wieku – rangę XIII.

Powyższe tendencje uzyskały potwierdzenie w analizach dotyczących podejmowania form aktywności przez badane osoby starsze po ich przejściu na emeryturę. Wyniki badań w postaci zestawienia analitycznego przedstawia tabela 2.

Dane zawarte w tabeli wskazują, że główną formą aktywności, podejmowaną przez badanych seniorów jest aktywność domowo-rodzinna. Ta odpowiedź osiągnęła najwyższą rangę, ze średnią ogólną – 3,66p. i mieści się w formule odpowiedzi pozytywnej pewnej „tak”. Drugą rangę, ze średnią ogólną – 3,24p. uzyskała aktywność rekreacyjna, a ranga trzecia została przypisana aktywności kulturalnej, ze średnią ogólną – 3,02p. Wszystkie te średnie są wyrazem odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”.

Tabela 2. Formy aktywności podejmowane przez badanych seniorów, po ich przejściu na emeryturę – zestawienie analityczne

Lp.	Formy aktywności	Kobiety N=304		Mężczyźni N=156		Ogółem N=460	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1	Aktywność domowo-rodzinna	3,72	I	3,55	I	3,66	I
2	Aktywność kulturalna	3,12	III	2,82	V	3,02	III
3	Aktywność zawodowa	2,62	VI	2,95	IV	2,73	V
4	Aktywność społeczna	1,97	VII	2,51	VI	2,15	VII
5	Aktywność edukacyjna	2,71	V	1,99	VII	2,46	VI
6	Aktywność religijna	2,91	IV	3,20	III	3,01	IV
7	Aktywność rekreacyjna	3,17	II	3,37	II	3,24	II
8	Inna aktywność	1,15	VIII	1,23	VIII	1,19	VIII
	ŚREDNIE WYBORU	2,67	-	2,70	-	2,68	-

Inna aktywność: kobiety – praca na działce, hodowla kwiatów; mężczyźni – sport, wędkarstwo, myślistwo, spacer, praca w ogródku.

Stosunkowo niską rangę VI uzyskała aktywność edukacyjna, ze średnią ogólną – 2,46p., mieszczącą się w formule odpowiedzi negatywnej niepewnej „raczej nie”, potwierdzająca niewielkie zainteresowanie badanych emerytów edukacją.

Zdaniem wielu autorów istnieje wiele teorii wskazujących na fakt, iż styl życia oraz podejmowanie różnych form aktywności przez osoby w wieku senioralnym jest konsekwencją wcześniejszego stylu życia (co zostało podkreślone wyżej). W związku z tym istotnym uzupełnieniem powyższych ustaleń jest ukazanie form aktywności, podejmowanych przez badanych emerytów w okresie ich aktywności zawodowej. Wyniki w formie zestawienia analitycznego prezentuje tabela 3, z której wynika, że pierwszą rangę wśród form aktywności podejmowanych przez badanych seniorów w okresie aktywności zawodowej uzyskała aktywność domowo-rodzinna (średnia ogólna – 3,43p.), a drugą rangę, ze średnią ogólną – 3,35p. – aktywność kulturalna. Ranga trzecia została przypisana aktywności zawodowej, ze średnią ogólną – 3,20p.

Tabela 3. Formy aktywności w okresie aktywności zawodowej, podejmowane przez badanych emerytów – zestawienie analityczne

Lp.	Formy aktywności	Kobiety N=304		Mężczyźni N=156		Ogółem N=460	
		średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru	średnia wyboru	ranga wyboru
1	Aktywność domowo-rodzinna	3,54	II	3,22	II	3,43	I
2	Aktywność kulturalna	3,59	I	2,88	VI	3,35	II
3	Aktywność zawodowa	3,27	III	3,06	V	3,20	III
4	Aktywność społeczna	2,86	V	3,11	IV	2,93	IV
5	Aktywność edukacyjna	2,45	VII	3,18	III	2,70	VII
6	Aktywność religijna	2,97	IV	2,22	VII	2,71	VI
7	Aktywność rekreacyjna	2,75	VI	3,27	I	2,92	V
8	Inna aktywność	1,18	VIII	1,20	VIII	1,20	VIII
	ŚREDNIE WYBORU	2,80	-	2,77	-	2,80	-

Inna aktywność: kobiety – praca na działce, hodowla kwiatów; mężczyźni – sport, wędkarstwo, myślistwo.

Stosunkowo niską rangę – VII uzyskała aktywność edukacyjna, ze średnią ogólną – 2,70p. (mieszczącą ją w formule odpowiedzi pozytywnej niepewnej „raczej tak”), potwierdzająca również niewielkie zainteresowanie badanych emerytów podejmowaniem dalszego kształcenia w okresie ich aktywności zawodowej. Występuje tu jednak dość wyraźna różnica, jeśli weźmie się pod uwagę płeć. Wśród mężczyzn ta możliwość uzyskała rangę III, natomiast wśród kobiet dopiero rangę VII. Można przypuszczać, iż ma to związek z tym, że aktywność zawodowa badanych osób przypadała

generalnie na okres gospodarki centralnie sterowanej, gdzie dominował tzw. tradycyjny model rodziny i na barkach mężczyzn spoczywał głównie ciężar jej utrzymania, a podejmowanie przez nich aktywności edukacyjnej było uwarunkowane uzyskaniem przez nich określonego stanowiska pracy. Potwierdziły to wypowiedzi emerytów, którzy uzasadniając swoją niechęć do podejmowania aktywności edukacyjnej na emeryturze, wskazywali właśnie na to, iż nie ma konieczności uzupełniania przez nich wykształcenia, które zdobyli już dla wykonywania konkretnego zawodu.

Biorąc pod uwagę powyższe analizy, można uznać, że stanowią one potwierdzenie ogólnych tendencji wskazujących na kontynuację postaw i stylu życia osób w wieku senioralnym z wcześniejszych faz rozwojowych.

Istotnym dopełnieniem zaprezentowanych analiz była próba ustalenia, czy badani seniorzy podejmują lub zamierzają podjąć naukę przebywając na emeryturze. Odpowiedź twierdzącą podało zaledwie 138 osób, czyli 30,0% badanych (przy N=460); w tym 34,2% kobiet (104 osoby, przy N=304) i 21,8% mężczyzn (34 osoby, przy N=156).

Natomiast zdecydowana większość badanych stwierdziła, że nie podejmuje i nie zamierza podjąć nauki na emeryturze – aż 70,0%, w tym 65,8% kobiet oraz 78,2% mężczyzn.

Główną przyczyną takiego stanu rzeczy, zdaniem zarówno ankietowanych kobiet, jak i mężczyzn był brak czasu i brak chęci. Poza tym badani nie widzieli ani konieczności, ani potrzeby podejmowania nauki. Uznawali na ogół, że na emeryturze przyszedł czas na wypoczynek. Ponadto kobiety wskazywały na brak czasu ze względu na poświęcenie domowi i rodzinie. Uzasadniały swój brak motywacji tym, iż „nauka jest dla młodych, a osoby starsze nie uczą się jak młode”. Ich zdaniem, młodzi ludzie po ukończeniu określonego szczebla kształcenia nie mogą znaleźć pracy, a co dopiero osoby w wieku starszym. Niektórzy z badanych mężczyzn wskazali na brak ofert dotyczących edukacji w zamieszkiwanej miejscowości.

Aktywność edukacyjna osób starszych na ogół rozpatrywana jest w literaturze z innymi formami aktywności i prezentowana jest jako „aktywność edukacyjna i kulturalna” lub „aktywność edukacyjna i społeczna”. Wiąże się to między innymi z tym, że edukacja osób starszych ukierunkowana jest również na przygotowanie ich do czynnego udziału w kulturze i społeczeństwie. Dlatego też warto ukazać instytucje, z których korzystali badani seniorzy w realizacji tych form aktywności. Należy tu dodać, że rola tych instytucji jest niezwykle istotna, gdyż ich funkcjonowanie stanowi częstokroć uzupełnienie, a wręcz kompensację działań przypisywanych rodzinie. Zaspokajają one potrzeby towarzystwa, afiliacji, akceptacji, partnerstwa. Organizują również pośrednio życie towarzyskie i umożliwiają nawiązywanie nowych kontaktów, dzielenie się doświadczeniem itp.¹⁵. Wyniki badań przedstawia tabela 4.

Dane z powyższej tabeli wskazują, że najbardziej popularnymi instytucjami wspierającymi aktywność edukacyjną osób w wieku senioralnym, są kluby seniora. Tę możliwość wskazało 36,3% badanych (przy N=132), w tym 39,6% kobiet (przy

¹⁵ J. Wawrzyniak, *Aktywność edukacyjna jako styl życia w starości (i na emeryturze)*, (w:) R. Konieczna-Woźniak (red.), *Dorosłość wobec starości. Oczekiwania – Radości – Dylematy*, Poznań 2008, s. 279.

N=101) i 25,8% mężczyzn (przy N=31). W drugiej kolejności były to domy kultury – 23,5% (25,7% kobiet oraz 16,1% mężczyzn), a następnie stowarzyszenia społeczne – 18,2% (16,9% kobiet oraz 22,6% mężczyzn). Najniższy odsetek wskazań uzyskały uniwersytety trzeciego wieku – 11,4% (11,9% kobiet oraz 9,7% mężczyzn). Wśród innych instytucji wymieniane były najczęściej: Akademia Kobiet, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich, ZNP, TKKF, Polski Związek Emerytów, Inwalidów i Rencistów, kluby sportowe (głównie wśród mężczyzn). Pojedyncze osoby wskazywały na Polski Związek Niewidomych i Związek Kombatantów.

Tabela. 4. Instytucje, z których korzystają seniorzy w realizacji aktywności edukacyjnej, kulturalnej i społecznej

Lp.	Instytucje	Płeć				Ogółem N=132	
		Kobiety N=101		Mężczyźni N=31			
		L	%	L	%	L	%
1	Klub Seniora	40	39,6	8	25,8	48	36,3
2	Dom Kultury	26	25,7	5	16,1	31	23,5
3	Stowarzyszenia społeczne	17	16,9	7	22,6	24	18,2
4	Uniwersytet Trzeciego Wieku	12	11,9	3	9,7	15	11,4
5	Inne	6	5,9	8	25,8	14	10,6

Niektóre z badanych osób nie udzieliły na to pytanie odpowiedzi lub udzieliły więcej niż jedną odpowiedź.

Wysoka ranga klubów seniora jako instytucji wspierającej aktywność edukacyjną osób starszych napawa optymizmem i budzi nadzieję na rozwój tych instytucji w przyszłości. Jednakże należy zwrócić uwagę na fakt, że wskazywał na nie stosunkowo niewielki odsetek badanych korzystających z tej formy aktywności (30,0% badanych emerytów). W wielu miastach, a tym bardziej w małych miasteczkach i wioskach liczebność tego typu klubów jest jeszcze stosunkowo niewielka. A te, które istnieją, charakteryzują się odbiegającą od ideału organizacją zajęć dla seniorów, co wiąże się między innymi z niedostatkiem specjalistycznych szkoleń dla pracowników tych placówek.

Podsumowanie

Reasumując powyższe rozważania, można stwierdzić, że znaczenie aktywności edukacyjnej wśród osób w wieku senioralnym w chwili obecnej nie jest jeszcze przez nich w pełni doceniane. Nie doceniają jej również inne grupy społeczne, wśród których funkcjonuje jeszcze wiele negatywnych, głęboko zakorzenionych stereotypów dotyczących starości i starzenia się. Starzenie się, a co za tym idzie prawidłowe przystosowanie się do starości nie dla każdego człowieka jest zadaniem prostym, a ludzie w tym zakresie przyjmują na ogół dość różnorodne postawy, w wielu przypadkach nacechowane lękiem i obawami przed tym etapem życia. Dlatego tak bardzo istotna jest popularyzacja

wiadomości na temat procesu starzenia się i jego przyczyn, profilaktyka i wychowanie do starości, o czym wspomniano już na wstępie tego opracowania.

Niebagatelne znaczenie ma tu właśnie edukacja, rozumiana jako całościowy proces, dający każdemu człowiekowi, niezależnie od wieku, możliwość poznawania i współtworzenia otaczającej rzeczywistości, bycia i działania w niej oraz współzycia z innymi ludźmi¹⁶.

Edukacja stanowi szczególne wyzwanie dla osób w wieku senioralnym, gdyż pozwala im zrozumieć dokonujące się zmiany we współczesnym świecie. Istotne jest również dla nich to, że współczesne uczenie się to nie tylko uczestniczenie w zorganizowanych formach nauki, ale również czerpanie wiedzy z sytuacji życiowych, przeżyć własnych i innych osób oraz poznawanie i zrozumienie siebie, innych oraz otaczającego świata¹⁷.

Zaprezentowane rozważania wskazują, jak ważna jest problematyka podejmowania aktywności edukacyjnej przez osoby w wieku senioralnym. Jest ona formą, która może skutecznie przeciwdziałać niekorzystnym zjawiskom apatii, depresji, chęci odosobnienia i łączącym się z nimi poczuciem bezużyteczności, dzięki zaspokajanej potrzebie samorozwoju i realizacji siebie. Stanowi jedną z najlepszych form realizacji profilaktyki patologii życia społecznego w starości poprzez pogłębianie wiedzy i poszerzanie własnych horyzontów. Aktywność edukacyjna zapobiega również zanikowi funkcji poznawczych, utrzymuje jednostkę w dobrej kondycji intelektualnej, będącej warunkiem utrzymania kontaktów ze światem i społeczeństwem, a co za tym idzie, stanowiącej podstawę uczestniczenia w życiu w satysfakcjonującym stopniu¹⁸.

Należy także zwrócić uwagę na konieczność prowadzenia szerszych badań w zakresie problematyki związanej z przystosowaniem do starości, a co za tym idzie, z wyzwalaniem i stymulowaniem do różnych form aktywności osób starszych oraz do podejmowania różnorodnych działań pozwalających na możliwie jak najbardziej niezależne ich funkcjonowanie w nieustannie zmieniającej się rzeczywistości.

Bibliografia

1. Aleksander T. (red.), (2009), *Edukacja dorosłych jako czynnik rozwoju społecznego*. (Materiały I Ogólnopolskiego Zjazdu Andragogicznego – Kraków, 23–24 czerwca 2009), tom II, Kraków.
2. Dziegielewska M. (red.), (1997), *Przygotowanie do starości*, Łódź.
3. Frąckiewicz L. (red.), (2002), *Polska a Europa. Procesy demograficzne u progu XXI wieku. Proces starzenia się ludności Polski i jego społeczne konsekwencje*, Katowice.
4. Halicki J., (2000), *Edukacja seniorów w aspekcie teorii kompetencyjnej*, Białystok.
5. Konieczna-Woźniak R. (red.), (2008), *Dorobłość wobec starości. Oczekiwania – Radości – Dylematy*, Poznań.

¹⁶ Por. G. Orzechowska, *Rola edukacji w późnej dorosłości*, (w:) T. Aleksander (red.), *Edukacja dorosłych jako czynnik rozwoju społecznego*. (Materiały I Ogólnopolskiego Zjazdu Andragogicznego – Kraków, 23–24 czerwca 2009), tom II, Kraków 2009, s. 440.

¹⁷ Por. O. Czerniawska, *Uczenie się jako styl życia*, (w:) M. Dziegielewska (red.), *Przygotowanie do starości*, Łódź 1997, s. 19.

¹⁸ J. Wawrzyniak, *Aktywność edukacyjna jako styl życia w starości (i na emeryturze)*...op.cit., s. 279.

6. Kowaleski J.T. (red.), (2006), *Ludzie starzy w polskim społeczeństwie w pierwszych dekadach XXI wieku*, Łódź.
7. Synak B. (red.), (2002), *Polska starość*, Gdańsk.
8. Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dziegielewska M., (2006), *Podstawy gerontologii społecznej*, Warszawa.
9. Wujek T. (red.), (1992), *Wprowadzenie do pedagogiki dorosłych*, Warszawa.
10. Zych A., (1999), *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice.

dr Iwona MANDRZEJEWSKA-SMÓL

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz
iwonman@ukw.edu.pl

Renata TOMASZEWSKA-LIPIEC

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

Edukacja w zakładzie pracy. Kontekst teoretyczny a wyniki badań własnych

Education at work. Theoretical context and results from own research

Słowa kluczowe: edukacja całożyciowa, ustawiczna edukacja dorosłych, organizacja ucząca się.

Key words: lifelong learning, continuing education of adults, learning organization.

Abstract

One of the principal requirements of modern economy which determines competitiveness of all functioning entities is increasing workers' professional qualifications. Education of adults as an element of learning is a process in which a workplace performs significant part. The aim of analyzing included in this study is to present my own selected research results of pursuing educational activity in working places.

„Okoliczności związane z pracą i okoliczności uczenia się coraz bardziej zbliżają się do siebie, stają się wręcz identyczne z punktu widzenia zdolności mobilizacyjnych”¹.

¹ Komisja Europejska, Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia. Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa, Warszawa 1997, s. 22.